

УДК 37.016+811.161.2
У74

Автор:

Слюніна О. В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства
Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»

Рецензенти:

Голобородько Я. Ю., доктор філологічних наук, професор,
член Асоціації українських письменників України;
Новиков А. О., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови, літератури та методики
навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Слюніна О. В.

С49 Українська література. 8 клас. Нова програма /
О. В. Слюніна. — Х. : Вид. група «Основа», 2020. —
144 с. — (Серія «Мій конспект»).

ISBN 978-617-00-2805-1.

Навчальний посібник містить конспекти всіх уроків української літератури для 8 класу, які розроблено з урахуванням змін, здійснених Міністерством освіти і науки України 2017 року. Розподіл навчального часу та зміст розроблених уроків носить орієнтовний характер. Згідно з положеннями пояснювальної записки оновленої програми в разі потреби вчитель має право самостійно змінювати обсяг годин у межах розділу, а також змінювати послідовність вивчення розділів.

Для вчителів української мови та літератури шкіл різних типів, керівників методичних об'єднань, викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

УДК 37.016+811.161.2

Навчальне видання

Серія «Мій конспект»

СЛЮНІНА Олена Вікторівна

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

8 клас

Нова програма

Головний редактор *К. Ю. Голобородько*

Редактор *О. О. Маленко*

Відповідальний за випуск *Ю. М. Афанасенко*

Технічний редактор *Є. С. Островський*

Коректор *О. М. Журенко*

Підп. до друку 16.07.2018. Формат 84×108/16. Папір газет. Друк офсет.

Гарнітура «Шкільна». Ум. друк. арк. 15,12. Зам. № 18-07/23-05.

ТОВ «Видавнича група «Основа»

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6058 від 01.03.2018 р.

Україна, 61001 Харків, вул. Плеханівська, 66. Тел. (057) 731-96-34. E-mail: office1@osnova.com.ua
osnova.com.ua

book.osnova.com.ua

Телефон для замовлення: 0-800-505-212 (Безкоштовно з мобільних та стаціонарних телефонів України)

Надруковано у друкарні ТОВ «ТРИАДА-ПАК»

м. Харків, пров. Сімферопольський, 6. Тел. +38(057)703-12-21

www.triada-pack.com, email: sale@triada.kharkov.ua

ISO 9001:2015 № UA228351, FAMO TRIADA LLC (065445)

© Слюніна О. В., 2018

© Корягін В. О., макет обкладинки, 2018

© ТОВ «Видавнича група «Основа», 2020

ISBN 978-617-00-2805-1

Зміст

Урок № 1. Художня література як одна з форм духовної діяльності людини. Функції художньої літератури. Різновиди образів. Аналіз художнього твору	5
Урок № 2. Українські історичні пісні. Пісні про звитязну боротьбу козаків із турецько-татарськими нападниками «Зажурилась Україна», «Та, ой, як крикнув же козак Сірко» ...	7
Урок № 3. Українські історичні пісні. Пісні про боротьбу проти соціального та національного гніту «Ой Морозе, Морозенку»	9
Урок № 4. Історичні пісні «Максим козак Залізник», «За Сибіром сонце сходить»	11
Урок № 5. Образи історичних осіб, лицарів-оборонців рідної землі, створені народною увагою в історичних піснях. «Чи не той то Хміль?»	13
Урок № 6. Пісні Марусі Чурай. Легендарна поетеса з Полтави. Трагічна доля її життя. «Засвіт встали козаченьки», «Віють вітри, віють буйні»	15
Урок № 7. Пісні Марусі Чурай. Їхня популярність, фольклорна основа, народнопоетичні образи. «Ой не ходи, Грицю»	17
Урок № 8. Українські народні думи. Героїчний епос українського народу. Різновиди дум (історико-героїчні, соціально-побутові). Жанрова своєрідність, історична основа, героїчний зміст дум. Специфічність поетичної форми, ритму. Морально-етична проблематика	19
Урок № 9. Кобзарі та лірники — виконавці народних дум (О. Вересай, Г. Гончаренко, М. Кравченко та інші). Сучасні виконавці: Василь та Микола Литвини, В. Нечепя. Національна капела бандуристів України	21
Урок № 10. Дума «Маруся Богуславка». Проблема вибору, душевна роздвоєність Марусі Богуславки між любов'ю до рідної землі та становищем дружини турецького вельможі	23
Урок № 11. Урок розвитку комунікативних умінь. Образ Марусі Богуславки. Проблема вибору, душевна роздвоєність головної героїні народної думи	25
Урок № 12. Позакласне читання. Володимир Малик «Черлені щити»	27
Урок № 13. Позакласне читання. Володимир Малик «Черлені щити»	29
Урок № 14. Література рідного краю	31
Урок № 15. Контрольна робота № 1	33
Урок № 16. Тарас Шевченко. Викуп поета з неволі, причини його покарання царем, арешт, перебування в казематі, заслання	35
Урок № 17. Усвідомлення місії поета. Роздуми Т. Шевченка про власну долю, долю України. «Мені однаково, чи буду...»	37
Урок № 18. Роздуми Т. Шевченка про плинність, скороминущість життя людини на землі, про долю людини. «Ой три шляхи широкії...»	39
Урок № 19. Тарас Шевченко. Філософська лірика. «Думи мої, думи мої...» (1847)	41
Урок № 20. Леся Українка. Життя поетеси, її мужність і сила духу	43
Урок № 21. Потужне ліричне начало, романтичність. Тема гармонійного єднання людини з природою в поезіях Лесі Українки. «Давня весна»	45
Урок № 22. Волелюбність, оптимізм, мрія і дійсність як провідні мотиви поезії Лесі Українки. «Хотіла б я піснею стати...»	47
Урок № 23. Роль митця в суспільстві, служіння музі й народові, суть людського щастя, вдячності в ліро-епічній поемі Лесі Українки «Давня казка»	49
Урок № 24. Володимир Сосюра. Коротко про поета. Патріотичні, інтимні, пейзажні мотиви його творів. Патріотичний пафос вірша «Любіть Україну!»	51
Урок № 25. Щирість ліричного самовираження. «Васильки» — взірєць інтимної лірики. «Осінь» («Облітають квіти, обриває вітер...»)	53
Урок № 26. Володимир Підпалій. «Бачиш: між трав зелених...», «Зимовий етюд». Щирість почуттів поета. Ідея гуманізму, людяності, бережливого ставлення до природи. Незбагненна краса світу, патріотичні почуття. Багатозначність і змістова глибина художніх образів	55
Урок № 27. Василь Голобородько — самобутня постать в українській літературі. Наскрізьний патріотизм, філософічність, фольклорна основа поезій автора. «З дитинства: дощ»	57
Урок № 28. Оригінальність та простота висловлення глибоких почуттів і важливих думок у творах «Наша мова», «Теплі слова» Василя Голобородька	59
Урок № 29. Із сучасної поезії (кінець ХХ — початок ХХІ ст.). В. Герасим'юк «Чоловічий танець»	61
Урок № 30. І. Малкович «Із янголом на плечі», «З нічних молитов». Глибокі роздуми поета-сучасника над проблемами української мови, національної культури	63
Урок № 31. Розмаїття сучасної лірики. А. Мойсієнко «Жовтень жовті жолуді»	65
Урок № 32. І. Павлюк «Дівчинка». Прагнення поета зазирнути у світ душі звичайної людини, осмислити її призначення та сенс життя. Г. Кирпа «Мій ангел такий маленький», «Коли до вас темної ночі»	67
Урок № 33. Урок розвитку комунікативних умінь. Написання твору-роздуму про сучасне поетичне мистецтво	69
Урок № 34. Повторення та узагальнення	71

Урок № 35. Контрольна робота № 2	73	Урок № 51. Ніна Бічуя. «Шпага Славки Беркути». Роль батьків у вихованні дітей та їхньому дозвіллі	105
Урок № 36. Іван Карпенко-Карий. Короткі відомості про життя та творчість видатного українського драматурга ХІХ століття. Театр «корифеїв». Трагікомедія «Сто тисяч» — класичний взірець українського «театру корифеїв»	75	Урок № 52. Осмислення важливості моральних чеснот у творі «Шпага Славка Беркути»	107
Урок № 37. Проблема бездуховності людини, засліпленої прагненням до наживи у трагікомедії «Сто тисяч»	77	Урок № 53. Характеристика образів героїв твору	109
Урок № 38. Проблема влади грошей — наскрізна, «вічна» тема у світовому мистецтві	79	Урок № 54. Контрольна робота № 3	111
Урок № 39. Засоби сатиричного змалювання в трагікомедії «Сто тисяч»	81	Урок № 55. Володимир Дрозд. «Білий кінь Шептало». Проблема людини в суспільстві, її знеособлення	113
Урок № 40. Урок розвитку комунікативних умінь ..	83	Урок № 56. Проблема свободи і неволі, особистості й натовпу, дійсності та мрії у творі В. Дрозда «Білий кінь Шептало»	115
Урок № 41. Література рідного краю. Петро Василенко «Печенізьке поле»	85	Урок № 57. Повість Юрія Винничука «Місце для дракона». Казка про сучасний світ, у якому й досі панують «драконячі закони»	117
Урок № 42. Михайло Коцюбинський. Коротко про письменника. «Дорогою ціною». Пригодницький, романтичний сюжет повісті ...	87	Урок № 58. Парадокс: дракон Грицько — поет і християнин. Характеристика головних образів	119
Урок № 43. Протест Остапа і Соломії проти кріпосницької наруги — протест проти будь-якого насильства над людиною. Вічний тип шукача правди	89	Урок № 59. Роздуми про добро і зло, вірність і зраду, доцільність самопожертви у творі Ю. Винничука «Місце для дракона»	121
Урок № 44. Проблема волі людини та можливостей її здобуття в повісті М. Коцюбинського «Дорогою ціною»	91	Урок № 60. Позакласне читання. Марина та Сергій Дяченки «Ритуал»	123
Урок № 45. Кохання Остапа й Соломії як центральний мотив у творі. Непереможна сила почуття, що керує вчинками, поведінкою героїв, впливає на їхній вибір	93	Урок № 61. Література рідного краю. Поезія Ніни Супруненко	125
Урок № 46. Час і вічність у повісті. Символічні образи. Романтичність, мужність і сила волі української жінки Соломії	95	Урок № 62. Валентин Чемерис і його гумористична повість про життя і пригоди школярів із села Великі Чаплі «Вітька + Галя, або Повість про перше кохання»	127
Урок № 47. Олександр Довженко — видатний український кінорежисер і письменник. Його оповідання про Другу світову війну. «Ніч перед боєм» — твір про героїзм, самовідданість, патріотичні почуття українців, проявлені під час воєнного лихоліття	97	Урок № 63. Поетизація першого почуття, розповідь про дружбу й перше кохання, вірність і перший поцілунок, дуель і перше побачення	129
Урок № 48. Образи діда Платона і діда Савки — представників українського трудового народу. Їхній моральний урок для солдатів	99	Урок № 64. Особливості розповіді про дитячі проблеми в дорослому житті за допомогою гумористичних засобів	131
Урок № 49. Ніна Бічуя. «Шпага Славка Беркути» — повість про школу й проблеми дорослішання, про роль батьків у вихованні дітей. Особливості композиції твору	101	Урок № 65. Характеристика головних образів твору: Вітька Горобця, Федька Котигорошка, Галі Козачок	133
Урок № 50. Проблема особистості в сучасному світі у творі Ніни Бічуя «Шпага Славка Беркути»	103	Урок № 66. Література рідного краю. Борис Грінченко «Панько»	135
		Урок № 67. Урок розвитку комунікативних умінь. Твір-розповідь з елементами роздуму за повістю В. Чемереса «Вітька + Галя, або повість про перше кохання»	137
		Урок № 68. Повторення та узагальнення	139
		Урок № 69. Контрольна робота № 4	141
		Урок № 70. Урок-підсумок	143

Урок № 1. ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА ЯК ОДНА З ФОРМ ДУХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ. ФУНКЦІЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ. РІЗНОВИДИ ОБРАЗІВ. АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Дата _____

Клас _____

Мета (формувані компетентності): предметні: розуміти багатозначність художнього образу; називати й уміти відрізнати різні типи образів; за допомогою слова створювати елементарні образи; ключові: висловлювати судження, оперуючи різними виражальними засобами мови; використовувати досвід взаємодії літературних творів із творами інших видів мистецтва; загальнокультурні: усвідомлювати роль краси й сили художнього слова в житті людини).

Обладнання: підручник, виставка навчальної, довідкової літератури, портретної галереї українських письменників, творчість яких вивчатимуть у 8 класі, таблиця.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети заняття

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Бесіда з учнями

1. Які види мистецтва вам відомі? 2. Чи художню літературу можна вважати видом мистецтва? Свою думку аргументуйте. 3. Що намагалися відтворити письменники в літературі? Якими художніми засобами вони при цьому послуговувалися? 4. Які почуття виникають у людини, коли вона читає художній твір? 5. Чому книгу називають «дорогоцінним скарбом», «джерелом знань»? 6. Твори яких письменників ви пам'ятаєте та цінуєте? Чому саме ці твори запали вам у душу?

IV. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ УРОКУ. ЗАСВОЄННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ В ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ

Коментар учителя

Художня література, як вам відомо, — це один із видів мистецтва, одна з форм духовної діяльності людини. Митці не тільки намагаються правдиво відтворити навколишній світ, а й змушують замислюватися над різними явищами життя, характерами людей та стосунками між ними. Письменники, художники, композитори, архітектори у творах намагаються утвердити все добре, справедливе й гуманне, тобто виховують людей за допомогою творчості, допомагають ставати благороднішими, мудрішими. Їхні твори, як і краса природи, дарують людям насолоду, викликаючи естетичні переживання. Як справедливо зауважив мистецтвознавець Платон Білецький, «мистецтво, подібно до мови, є засобом спілкування людей, подібно до науки — засобом пізнання дійсності, подібно до педагогіки і моралі — засобом виховання, прищеплення знань і норм поведінки в суспільстві».

Міні-дискусія

1. Що таке духовність? 2. Яку людину можна вважати духовно багатою? 3. Чи впливає книга на внутрішній світ читача? Як? 4. Чи здатна література перевиховати людину? Свою думку доведіть. 5. Як художня література допомагає людині осмислити свої вчинки, поведінку, ставлення до інших?

Коментар учителя

Отже, будучи видом мистецтва, література, подібно до музики, живопису, архітектури, скульптури, кіно та театру, відтворює життя в художніх описах. Коли ми бачимо на небі хмаринку, то це природна реалія, однак, читаючи А. Малишка: «Хмаринка в небі голубім пливе, як мрія, одиноко», ми вже маємо

справу з літературним образом хмари. Коли чуємо, як надворі завиває буря, то, безперечно, думаємо про явище природи. В оповіданні Панаса Мирного читаємо: «Надворі ревла сердита буря, стугоніла в стіни, стрибала по оселі, вила в димарі, гуркотіла у вікна». У цьому випадку йдеться про художній образ бурі.

Таким чином, художній образ — це створене уявою митця поетичне відображення подій, людей, явищ, предметів. Кожен вид мистецтва зображує світ у художніх образах за допомогою притаманних лише цьому виду мистецтва засобами й на відповідному матеріалі. Так, у музиці образи створюють сполучення звуків; у живописі — нанесення ліній, штрихів, тонів, плям фарбами різних кольорів; у скульптурі — нанесення ліній, кутів, площин на мармур, камінь, метал, дерево тощо. Літературний образ за природою є словесним, він виникає завдяки добору найточніших слів, використання художніх засобів мови. Так, щоб створити поетичний образ хмарки, зобразити її плавність, передати уповільненість руху, А. Малишко добирає дієслово «пливе», а не «біжить», «мчить», використовує зменшено-пестливу форму, вживає епітет і порівняння. Із-поміж художніх образів виділяють: образ-персонаж, образ-символ, зорові, слухові тощо. Зовнішні характеристики образу: портрет — обличчя, міміка, жести, постань, манера поведінки; мова — монологи, репліки в діалогах; одяг. Внутрішні характеристики: характер персонажа.

Гра «Уяви себе письменником»

Методичний коментар. Учні об'єднуються в дві команди й по черзі називають по одному слову. Далі команди опрацьовують кожне слово, обираючи характеристики, які повинні пояснити його за допомогою органів чуття, щоб утворилися зорові, слухові, дотикові, смакові, одоративні образи. Робота ведеться ланцюжком. За слово команда здобуває бал; за оригінальний образ — ще додатковий бал; за кожну нісенітницю бал знімають.

Види образів	Слово	Команда 1	Команда 2
Зоровий			
Слуховий			
Дотиковий			
Смаковий			
Нюховий/одоративний			

Аналіз художнього твору (схема)

Розпочинаючи аналіз художнього твору, насамперед необхідно звернути увагу на історичні обставини, ситуацію ідейної естетичної та філософської боротьби в суспільстві в період створення пропонованого художнього твору. Необхідно при цьому розрізняти поняття історичних та історико-літературних обставин. В останньому випадку мають на увазі: боротьба літературних напрямів; місце цього твору в низці інших творів автора; місце твору серед творів інших авторів, написаних у цей період; творча історія твору; оцінка твору в критиці; особливості сприйняття твору сучасниками письменника; оцінка твору в контексті сучасного прочитання. Далі слід звернутися до питання про ідейно-художню єдність твору, його зміст та форму (при цьому розглядають план змісту — що хотів сказати автор і план вираження — як йому вдалося це зробити). Після чого з'ясовують тематику, проблематику, ідею і пафос художнього твору, його композицію.

IV. ПІДСУМОК УРОКУ

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Виконати письмово аналіз улюбленого художнього твору.

Урок № 2. УКРАЇНСЬКІ ІСТОРИЧНІ ПІСНІ. ПІСНІ ПРО ЗВИТЯЖНУ БОРОТЬБУ КОЗАКІВ ІЗ ТУРЕЦЬКО-ТАТАРСЬКИМИ НАПАДНИКАМИ «ЗАЖУРИЛАСЬ УКРАЇНА», «ТА, ОЙ, ЯК КРИКНУВ ЖЕ КОЗАК СІРКО»

Дата _____

Клас _____

Мета (формування компетентності): предметні: розуміти значення й функції пісні в житті українського народу; пригадувати історичні відомості про часи, змальовані в піснях; вдумливо читати тексти, аналізувати їх; визначати й пояснювати засоби художньої виразності в них; розповідати про національних героїв, яких змальовано в них; характеризувати образи лицарів-оборонців рідної землі; прагнути наслідувати їхні чесноти; **ключові:** дискутувати про те, за що народ увічнив імена своїх героїв; осмислювати духовний зв'язок з історичним минулим рідного народу; загальнокультурні: усвідомлювати лицарство, сміливість, фізичну, духовну силу наших героїчних предків; виховувати й утверджувати ці якості в наш час.

Обладнання: підручник, аудіозаписи пісень, портрет Івана Сірка, репродукції картин Г. Крушевського «Тривога», О. Кулакова «Козак Мамай», О. Літвінова «Іван Сірко під Ярошелем».

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети заняття

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

IV. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ УРОКУ. ЗАСВОЄННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ В ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ

Коментар учителя

Із давніх-давен люди складають пісні про природу, працю, між особисті стосунки. Важливі суспільні події також знаходять відображення в піснях, зокрема йдеться про боротьбу українського народу проти зовнішніх ворогів, про видатних воїнів та гетьманів. Із плином часу оспівана в пісні важлива подія ставала історією, її учасники помирали, давньою ставала пісня, однак її не забували, а продовжували співати. Ці пісні в XIX ст., коли освічені люди почали записувати уснопоетичні твори, одержали назву історичних.

Історичні пісні виникали в різний час і зображували події своєї епохи, утім, не кожна стара пісня є історичною, а лише та, у якій оспівуються важливі суспільні події та видатні особи, учасники цих подій. У XVII ст. було створено чимало історичних пісень, у яких оспівували народно-визвольну війну і возз'єднання України з Росією, боротьбу проти польської шляхти і місцевого панства. Тут виступають історичні особи — Богдан Хмельницький, Нечай, Богун, Морозенко й інші, які втілили в собі народні прагнення та ідеали.

Реальні історичні події відображені в піснях про стихійні повстання та їх героїв — про галицьких опричників (Олекса Довбуш), про гайдамацькі повстання другої половини XVIII ст. (Максим Залізняк, Іван Гонта). І хоч гайдамацький рух було жорстоко придушено, образи гайдамаків — народних месників — продовжували жити в пам'яті народу, запалюючи до подальшої боротьби з ненависним панством. До історичних пісень належать також пісні про громадянську війну та Другу світову війну.

Іван Сірко — один із українських отаманів мав славу характерника, бо здобув перемогу в 65 битвах. Турки дуже боялися цього козацького ватажка, а татарські жінки лякали його іменем дітей. Вороги Запорозької Січі прозвали цю людину «Урусом-Шайтаном». До цього образу звертався й український письменник Володимир Малик у романі «Посол Урус-Шайтана».

Словникова робота

Поясніть значення слів «гринджоли», «битий шлях», «бурлака».

Виразне читання історичної пісні «Зажурилась Україна»

Бесіда з учнями

1. Доведіть, що перед вами історична пісня. 2. Яких страждань зазнавала Україна в описаний період? 3. Ким були охоронці рідного краю? Що вам про них відомо? 4. Назвіть метафори, які наявні у творі. 5. Назвіть риторичні оклики, які є в тексті пісні.

Виразне читання історичної пісні «Та, ой, як крикнув же козак Сірко»

Бесіда за змістом прочитаного

1. У який час відбуваються події, змальовані в історичних піснях «Зажурилась Україна» й «Та, ой, як крикнув же козак Сірко»? 2. Що ви знаєте про цей період в історії українського народу? 3. Яка тема обох пісень? 4. Кого прославляє український народ у цих творах?

Робота з репродукцією картини

Розгляньте репродукцію картини О. Літвінова «Іван Сірко під Ярошелем» та виконайте порівняльну характеристику образів Івана Сірка з народної пісні та картини.

Робота з таблицею

«Зажурилась Україна»		«Та, ой, як крикнув же козак Сірко»	
Час та місце запису пісні	Середина XIX ст., Новомосковський повіт Катеринославської губернії	Час та місце запису пісні	
Короткий зміст		Короткий зміст	
Тема		Тема	
Ідея		Ідея	
Жанр		Жанр	

Вікторина

1. Які історичні часи описані в пісні «Зажурилась Україна»? (*Боротьба з турецькими нападниками*). 2. Що досить «панові-братові» малювати? (*Гринджоли*). 3. Яка зброя знадобиться при боротьбі з турками? (*Шабля та кулаки*). 4. Хто воював зі зброєю в руках, а хто — кулаками? (*Козак, бурлака*). 5. Куди вирушив Іван Сірко зі своїми побратимами? (*До хана в гості*). 6. Із ким порівняно запорозьке військо, що вирушає в похід? (*З орлами*). 7. На яких конях «військо славне запорозьке <...> у степу виграє»? (*Вороних*). 8. Кого обступив Сірко на битому шляху? (*Татар*).

V. ПІДСУМОК УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготувати малюнки на тему «Козаки — оборонці рідного краю», підготувати повідомлення про Станіслава Морозенка як історичну персоналію.

Урок № 3. УКРАЇНСЬКІ ІСТОРИЧНІ ПІСНІ. ПІСНІ ПРО БОРОТЬБУ ПРОТИ СОЦІАЛЬНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ГНІТУ «ОЙ МОРОЗЕ, МОРОЗЕНКУ»

Дата _____

Клас _____

Мета (формувані компетентності): предметні: розуміти значення й функції пісні в житті українського народу; пригадувати історичні відомості про часи, змальовані в піснях; вдумливо читати тексти, аналізувати їх; визначати й пояснювати засоби художньої виразності в них; розповідати про національних героїв, яких змальовано в них; характеризувати образи лицарів-оборонців рідної землі; прагнути наслідувати їхні чесноти); **ключові:** дискутувати про те, за що народ увічнив імена своїх героїв; осмислювати духовний зв'язок з історичним минулим рідного народу; **загальнокультурні:** усвідомлювати лицарство, сміливість, фізичну, духовну силу наших героїчних предків; виховувати й утверджувати ці якості в наш час.

Обладнання: підручник, аудіозапис пісні «Ой Морозе, Морозенку», ілюстрації до пісні, зображення видатних запорожців.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети заняття

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

IV. ЗАСВОЄННЯ НОВИХ ЗНАНЬ У ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ

Прослуховування аудіозапису пісні «Ой Морозе, Морозенку»

Словникова робота

Поясніть значення слів та словосполучень «Савур-могила», «круча», «еси».

Виразне читання твору

Бесіда за змістом прочитаного

1. Які враження у вас викликала історична пісня? 2. Доведіть, що твір «Ой Морозе, Морозенку» є саме історичною піснею. 3. Як ви гадаєте, які риси були притаманні Станіславу Морозенку? 4. Чому Україна шанує Морозенку? 5. Порівняйте описи українського та татарського війська. Про що це свідчить? 6. Що сталося з Морозенком після того, як він потрапив до полону?

Повідомлення про Станіслава Морозенка

Станіслав (Нестор) Морозенко був відомий як військово-політичний діяч часів Хмельниччини. Він відзначався нечуваною хоробрістю, однак був дуже шляхетним, що поцінували не лише козаки, а й увесь український народ та навіть вороги.

Справжнє прізвище цієї людини — Морозовицький. З історичних джерел відомо, що походив цей козацький лицар із польського, або галицько-подільського шляхетського роду, який здавна жив поблизу міста Тернопіль. Особливих спогадів про життя полковника Морозенка до нас не дійшло, але відомо, що він навчався в Краківському університеті, а потім подався здобувати освіту в Італії до одного з найбільш престижних на той час університетів — Падуанського. Отже, можна зробити припущення, що батьки Морозенка були люди заможними й не шкодували грошей на науку сина.

У Варшаві дуже цінували західноєвропейську освіту, тому Морозовицький дуже скоро опинився при дворі короля Владислава IV, хоча на цій службі

особливих досягнень не мав. Тоді Станіслав Морозовицький подався в реєстрові козаки. До Хмельницького Морозовицький перейшов не зразу, мабуть, також не без вагань. Відомо, що під час битви під Жовтими Водами Станіслав Морозенко вже був командиром полку. На жаль, хроніки не донесли подробиць участі Морозенка в цій битві.

Як стверджують дослідники Визвольної війни, 1648 року Хмельницький дуже шанував Морозенка. Після Пілявецької битви полк Морозенка відзначився, стримуючи натиск поляків. Саме з тих пір його ім'я почало навіювати на польських військових жах, а для українського народу Морозенко став легендою.

А загинув командувач кінноти Визвольної армії так, як і мав загинути легендарний воїн. У критичний момент, коли, потіснивши Гадяцький полк, поляки от-от могли розчленувати українське військо, Станіслав Морозенко взяв свій останній резерв і кинувся з ним до місця прориву. За таких обставин злати перебіг битви можна було тільки прикладом великої особистої мужності. І такий приклад своїм воякам командир подав. Неперевершений фехтувальник, Станіслав Морозенко першим врубався в польський загін прориву й проклав дорогу іншим. Поляки подалися. Але самому йому, як свідчать сучасники, не пощастило: коня під ним убило, а вороги накинулися з усіх боків. Корсунці вирвали свого командира з цих лещат. Та на тілі його було вже стільки ран, що за кілька годин він помер.

Коли в ставці гетьмана довідались про загибель полковника Морозенка, у війську було оголошено траур, і зачерствілі в боях козаки не соромилися своїх сліз. Переказують, що над тілом одного з найзвитяжніших своїх лицарів плакав сам гетьман.

Робота з таблицею

«Ой Морозе, Морозенку»	
Час та місце	
Короткий зміст	
Тема	
Ідея	
Жанр	

Складання інформаційного грона до образу Станіслава Морозенка

Робота над композицією твору

1. Дослідіть будову пісні, її композицію. 2. Чи має пісня обрамлення? З якою метою його введено? 3. Яку частину твору можна вважати кульмінаційною?

Співвіднесіть елементи композиції з цитатами з твору?

1 Експозиція	А «Бились зранку козаченьки до ночі глухої...»
2 Зав'язка	Б «Замучили молодого вороги прокляті»
3 Кульмінація	В «Вся ти еси, Україно, славою покрита...»
4 Розв'язка	Г «Бо вже син мій, Морозенко з ворогами б'ється»

Відповідь: 1 Г; 2 А; 3 Б; 4 В.

V. ПІДСУМОК УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготувати повідомлення про Максима Залізняка та Устима Кармалюка; зробити письмовий аналіз історичної пісні «Ой Морозе, Морозенку».

Урок № 4. ІСТОРИЧНІ ПІСНІ «МАКСИМ КОЗАК ЗАЛІЗНЯК», «ЗА СИБІРОМ СОНЦЕ СХОДИТЬ»

Дата _____

Клас _____

Мета (формування компетентності): предметні: розуміти значення й функції пісні в житті українського народу; пригадувати історичні відомості про часи, змальовані в піснях; вдумливо читати тексти, аналізувати їх; визначати й пояснювати засоби художньої виразності в них; розповідати про національних героїв, яких змальовано в них; характеризувати образи лицарів-оборонців рідної землі; прагнути наслідувати їхні чесноти); **ключові:** дискутувати про те, за що народ увічнив імена своїх героїв; осмислювати духовний зв'язок з історичним минулим рідного народу; **загальнокультурні:** усвідомлювати лицарство, сміливість, фізичну, духовну силу наших героїчних предків; виховувати й утверджувати ці якості в наш час.

Обладнання: підручник, портрет Максима Залізняка, портрет Устима Кармалюка.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети заняття

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Гра «Так чи ні»

1. До історичних пісень належать чумацькі, кріпацькі, бурлацькі пісні. *(Ні)* 2. Пісня «Зажурилась Україна» була записана в середині XIX століття. *(Так)* 3. Тема твору «Та, ой, як крикнув же та козак Сірко» — зображення походу козацького війська до кримського хана. *(Так)* 4. Ідея твору «Зажурилась Україна» — ушлявлення мужності, винахідливості, рішучості Сірка та його війська. *(Ні)* 5. У першій частині твору «Зажурилась Україна» розповідається про необхідність зі зброєю в руках виборювати волю. *(Ні)* 6. У творі «Зажурилась Україна» військо козаків порівнюється з орлами. *(Ні)*

IV. ЗАСВОЄННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ В ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ

Робота над портретом Максима Залізняка

Перед вами портрет Максима Залізняка невідомого художника XVIII століття.

1. Опишіть обличчя козака, охарактеризуйте його погляд. 2. Які кольори обрав художник? 3. Чому, на ваш погляд, Максим Залізник зображений з мечем? 4. Яке загальне враження справив на вас портрет Максима Залізняка? 5. Що вам відомо про гайдамаків? 6. Розкажіть про причини гайдамацького повстання.

Повідомлення про Максима Залізняка

В історичній пісні «Максим козак Залізник» ідеться про боротьбу козаків проти свавілля польської шляхти на теренах України, про боротьбу проти наруги над православною вірою й традиціями пращурів. Головний герой пісні — реальна історична особа.

Максим Залізник народився в Медведівці на Чигиринщині. 1768 року він разом з іншими козаками-запорожцями в Холодному Яру зібрав загін із кількомастами гайдамаками й рушив у похід. Повстання охопило практично всю Правобережну Україну. Остерігаючись поширення гайдамацького руху, імператриця Катерина II наказала заарештувати Максима Залізняка та інших керівників повстання. Залізняка засудили до покарання батогами, а потім таврували й заслали на вічну каторгу до Сибіру.

Виразне читання пісні «Максим козак Залізняк»

Обговорення змісту пісні

1. Як у пісні зображено ватажка гайдамацького повстання? Які порівняння використано в пісні для кращого відтворення образу Максима Залізняка? 2. Де й коли відбулася вирішальна битва? Скільки козаків у ній брало участь? 3. Які міста захопили повстанці? 4. Хто здобув перемогу в битві? 5. Яка тема твору? 6. Яка ідея історичної пісні?

Історична довідка про Устима Кармалюка

Устим Кармалюк (Кармелюк) за своїм значенням стоїть в одному ряду із Максимом Залізняком, Іваном Гонтою, Олексою Довбушем. Іменем цього безкомпромісного героя і захисника українського народу від національного і соціального гноблення названі на Поділлі долини, яри, криниці, ліси, гори і печери — місця його повстанської слави. Україноненависники і невігласи називають його звичайним грабіжником і розбійником. Натомість, українці оспівали його в народних піснях, легендах, переказах, про нього написано чимало художніх творів, йому присвячені славнозвісні народні пісні. Тарас Шевченко у своєму щоденнику називав Кармалюка славним лицарем.

Народився народний герой Устим Якимович Кармалюк в подільському селі Головчинці Літинського повіту Подільської губернії (нині село Кармалюкове Жмеринського району Вінницької області) 27 лютого 1787 р. в селянській сім'ї. Родина майбутнього отамана перебувала в кріпацтві у місцевого поміщика. Змалечку Устим бачив панську сваволю, тому ненавидів чужинських панів і ріс непокірним хлопцем. 1806–1811 рр. він був дворовим у поміщицькому дворі, де навчився деяким манерам і здобув першу освіту, що знадобилась йому надалі. 1811 року за непокірний характер Кармалюка вперше арештовано в панській економії, і вперше він втік від покарання. У 1812 році його забрали на 25 років у рекрути до московської армії. 1813 року разом із своїм побратимом Данилом Хроном Кармалюк утікає з IV уланського полку, щоб почати повстанський рух зі зброєю в руках. Починає Кармалюк із того, що збирає ватагу таких же відчайдушів, як сам, і спалює садибу та гуральню поміщиків. На чолі повстанського загону він реквізує панське майно і повертає його селянам. Незабаром Кармалюк був спійманий московським каральним загonom і засуджений до 500 ударів шпідрутенами, після чого його відправили до кримського штрафного батальйону. На шляху до Криму він втікає з-під варти і продовжує боротьбу. Повстанські загони Кармалюка поповнюють селяни і втікачі-рекрути царської армії.

Загинув славетний подільський отаман Устим Кармалюк у ніч на 10 жовтня 1835 року в с. Шляхові Кориченці (нині Хмельницька область), потрапивши у засідку через зраду. Вбив Кармалюка шляхтич Рудковський. За легендами й переказами отамана було вбито не кулею, а срібним «замовленим» гудзиком, тільки так можна було вбити «характерника», яким вважали Кармалюка (*В. Барцьоось*).

Виразне читання пісні «За Сибіром сонце сходить»

Бесіда за змістом прочитаного

1. Яка основна ідея історичної пісні? 2. Яка тема? 3. Яким зображено образ Устима Кармалюка? 4. Як ви гадаєте, як варто називати Кармалюка: героєм чи розбійником? 5. Назвіть засоби художньої виразності, використані в історичній пісні. 6. Якого персонажа із світової літератури найбільше нагадує образ Устима Кармалюка?

V. ПІДСУМОК УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Урок № 5. ОБРАЗИ ІСТОРИЧНИХ ОСІБ, ЛИЦАРІВ-ОБОРОНЦІВ РІДНОЇ ЗЕМЛІ, СТВОРЕНІ НАРОДНОЮ УЯВОЮ В ІСТОРИЧНИХ ПІСНЯХ. «ЧИ НЕ ТОЙ ТО ХМІЛЬ?»

Дата _____

Клас _____

Мета (формувані компетентності): предметні: розуміти значення й функції пісні в житті українського народу; пригадувати історичні відомості про часи, змальовані в піснях; вдумливо читати тексти, аналізувати їх; визначати й пояснювати засоби художньої виразності в них; розповідати про національних героїв, яких змальовано в них; характеризувати образи лицарів-оборонців рідної землі; прагнути наслідувати їхні чесноти); **ключові:** дискутувати про те, за що народ увічнив імена своїх героїв; осмислювати духовний зв'язок з історичним минулим рідного народу; **загальнокультурні:** усвідомлювати лицарство, сміливість, фізичну, духовну силу наших героїчних предків; виховувати й утверджувати ці якості в наш час.

Обладнання: підручник, аудіозапис пісні «Чи не той то Хміль?», картини, на яких зображено Богдана Хмельницького.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети заняття

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

« Найважливіший »

Умова гри: дописати слово до цитати.

1. «За тобою, Морозенку, вся Україна ... (*плаче*)». 2. « Ні один козак не дався живим у ... (*неволю*)». 3. «Вся ти еси, Україно, славою ... (*покрита*)». 4. «Бились з ранку козаченьки до ночі ... (*глухої*)». 5. «Полягло чимало славних, — ворогів ... (*утроє*)». 6. « Полягли всі до одного за України ... (*волю*)». 7. «Як поїхав на Україну — як пишная ... (*рожа*)». 8. « Максим козак Залізник, козак з ... (*Запорожжя*)». 9. «Та вдарили з семи гармат у середу ... (*вранці*)». 10. «Обступили город Умань, покопали ... (*шанці*)». 11. «Зібрав війська сорок тисяч в місті ... (*Жаботині*)». 12. «Максим козак Залізник, козак з ... (*Запорожжя*)».

IV. ЗАСВОЄННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ В ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ

Випереджальна бесіда

1. Погляньте на зображення Богдана Хмельницького. Якою, на ваш погляд, була ця людина? 2. Що вам відомо з історії про постать цього гетьмана України?

Повідомлення про Богдана Хмельницького та битву під Жовтими Водами

Богдан Хмельницький (1595–1657) — прославлений керівник національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст., засновник Української козацької держави, гетьман України 1648–1657 років, організатор українського війська. Жоден гетьман не мав такого високого авторитету, такої популярності й визнання, як Богдан Хмельницький. Маючи великий досвід козацького полководця і дипломата, він очолив відроджену Українську державу. У пісні «Чи не той то хміль» звеличено першу славу перемогу десятитисячного українського війська на чолі з Богданом Хмельницьким, здобуту в бою з дванадцятитисячним польсько-шляхетським військом під Жовтими Водами 6 травня 1648 р. Битва закінчилася цілковитою поразкою польського війська. У багатьох піснях Жовті Води символізують силу, могутність і непереможність військ Богдана Хмельницького.

Словникова робота

Поясніть значення слів і словосполучень «Золотий Брід», «ляхи», «хміль», «потуга», «тичина», «гмина».

Прослуховування пісні «Чи не той то хміль»

Виразне читання тексту пісні

Бесіда за змістом прочитаного

1. Про які події йдеться в пісні? 2. Що таке «Золотий Брід»? Як ви гадаєте, для чого автор згадує про перемогу під Жовтими Водами? 3. Як зображено в тексті пісні Богдана Хмельницького? Свої міркування доведіть цитатами. 4. Яка ідея твору? 5. Хто був союзником Богдана Хмельницького в боротьбі з польською шляхтою?

Робота з таблицею

Епітети	
Метафори	
Анафори	
Персоніфікації	
Риторичні запитання	

Словесне малювання

Спробуйте намалювати словесну картину за однією з історичних пісень, яка вас вразила найбільше.

Робота з таблицею. Порівняльна характеристика образів

Станіслав Морозенко	Максим Залізняк	Устим Кармалюк

Вікторина «Упізнай пісню»

1. Чи хто їде, чи хто йде, Треба їх спитати, Як не має він грошей — Треба йому дати! («За Сибіром сонце сходить»). 2. Ой ти станеш на воротах, А я в закаулку, Дамо тому стиха лиха Та вражому турку! («Зажурилась Україна»). 3. Та сідлайте ж ви коней хлопці-молодці, Та збирайтеся до хана у гості! («Та, ой, як крикнув же козак Сірко»). 4. Ой, втікали вражі ляхи — Погубили шуби... Гей, не один лях лежить Вищуривши зуби! («Чи не той то Хміль»). 5. Вились наші козаченьки До ночі глухої, — Полягло наших чимало, А татар утрое («Ой Морозе, Морозенку»). 6. Лине гомін, лине гомін По степу німому. Вертаються козаченьки Із бою додому («Максим козак Залізняк»). 7. Зібрав війська сорок тисяч В місті Жаботині, Обступили город Умань В обідній годині («Максим козак Залізняк»). 8. Прийшла туга до серденька, Як у світі жити? Світ великий і розкішний Та ніде ся діти! («За Сибіром сонце сходить»). 9. Ой ти станеш з шабленькою, А я з кулаками, Ой щоб слава не пропала Проміж козаками («Зажурилась Україна»).

V. ПІДСУМОК УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Написати характеристику улюбленого героя історичної пісні.